

ECONOMIA SOCIALĂ – DELIMITĂRI CONCEPTUALE

Romeo Asiminei^[1]

Abstract

Articolul își propune o succintă trecere în revistă a istoriei definițiilor economiei sociale la nivel european, o fundamentare ideologică a conceputului și analiza unor dimensiuni esențiale pentru analiza sociologică a economiei sociale. Deși economia socială este o realitate prezentă în diferite forme în marea majoritate a comunităților umane, termenul nu are o definiție unanim acceptată în spațiul internațional și nici măcar în spațiul european, încercările de definire, delimitare și teoretizare ale conceputului fiind relativ noi în raport cu practica. Acest articol este o dezvoltare a delimitării conceptuale realizate în cadrul raportului de deschidere „*Profit pentru oameni*” (2012) din cadrul proiectului POSDRU *Modelul economiei sociale în România*.

Cuvinte cheie: *economie socială, solidaritate socială, participare socială*

Termenul de economie socială nu are o definiție unanim acceptată și, pe cale de consecință, nici o delimitare legal-juridică comună în spațiul european. Actualul context internațional, marcat de criza financiară și expansiunea problemelor sociale, a readus acest concept atât în atenția specialiștilor în domeniul științelor sociale, politice și economice cât și în atenția guvernanților și a clasei politice, în general. Unul dintre principalele argumente în acest sens este reprezentat de contribuția pe care economia socială o aduce la creșterea ocupării forței de muncă, în special pentru grupurile vulnerabile. În literatura de specialitate și în documentele oficiale, sunt identificabile două seturi de definiții: primul accentuează entitățile de economie socială, cel de al doilea principiile de

^[1] Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Iași, Bd. Carol I, Nr. 11, 700506; romeoasiminei@yahoo.com

bază. (MMFPS, 2010a: 20) În acest articol ne propunem o succintă trecere în revistă a istoriei definițiilor economiei sociale la nivel european, o fundamentare ideologică a conceputului și prezentarea unor dimensiuni esențiale pentru analiza sociologică a economiei sociale. Acest articol este o dezvoltare a delimitării conceptuale realizate în cadrul raportului de deschidere „*Profit pentru oameni*” din cadrul proiectului POSDRU *Modelul economiei sociale în România*.

Economia socială este o realitate prezentă în diferite forme în marea majoritate a comunităților umane și care a cunoscut o dezvoltare naturală începând cu secolul al XVIII-lea în contextul dezvoltării capitalismului industrial. (Cace, Arpinte, Scoican ș.a. 2010:14)

Încercările de definire, delimitare și teoretizare ale conceptului sunt relativ noi în raport cu practica economiei sociale. Una dintre primele încercări de definire a conceptului de economie socială la nivel european o regăsim în Carta Economiei Sociale adoptată în Franța în 1980 de către reprezentanții sectoarelor cooperatist, mutual și asociativ (MMFPS, 2010a: 20). Conform acesteia, entitățile de economie socială funcționează „în mod democratic, fiind constituite din membri solidari, egali în drepturi și obligații” (MMFPS, 2010b: 13) și bazate pe următoarele principii: „solidaritate, responsabilitate, libertate, șanse egale pentru toți membrii organizației și respect reciproc” (MMFPS, 2010a: 20).

Unul dintre pașii oficiali următori a reprezentat-o comunicarea Comisiei Europene din 1989 către Consiliul European. (Commission of the European Communities, 1989) Comisia Europeană a subliniat faptul că, deși sectorul economiei sociale există în diferite forme în toate statele membre, în unele țări este recunoscut ca sector economic distinct existând reglementări specifice diferitelor forme de organizare, în timp ce în alte țări abordarea acestui sector este mai puțin structurată și teoretizată, funcționarea realizându-se în cadrul reglementărilor economice generale. Entitățile aparținând sectorului economiei sociale, indiferent de gradul de reglementare regăsit la nivel legislativ, sunt organizate similar întreprinderilor cu activitate productivă. În același

document al Comisiei sunt specificate principalele caracteristici ale organizațiilor aparținând acestui sector. De altfel, documentul consideră că indiferent de numele purtat în diferitele state membre de organizațiile circumscrise economiei sociale sau chiar de numele purtat de întregul sector, acestea pot fi identificate în funcție de caracteristicile generale de organizare și funcționare. „Principiile de bază sunt solidaritatea și participarea (un membru, un vot) membrilor, iar producătorii, beneficiarii sau consumatorii sunt animați de sentimentul de independență și de scopul civic” (Commission of the European Communities, 1989:4). Din punct de vedere juridic, aceste entități pot fi organizate sub forma societăților cooperative, societăților mutuale sau asociațiilor non-profit. Indiferent de bunurile produse sau serviciile oferite sau de prețul acestora, organizațiile economiei sociale își desfășoară activitatea într-un mediu competitiv alături de întreprinderile organizate clasic.

Aproximativ în aceeași perioadă este elaborată una dintre definițiile consacrate ale economiei sociale care aparține consiliului valon (1990): „economia socială este parte a economiei constituită din organizații private care împărtășesc următoarele principii: scopul în favoarea membrilor sau comunității și nu generarea de profit, managementul autonom, procesul democratic de luare a deciziilor și prioritate pentru individ și muncă în detrimentul capitalului în distribuția profitului” (MMFPS, 2010a: 21).

În martie 2000, Comitetul Economic și Social European a dat publicității un document privind economia socială și piața unică (Economic and Social Committee, 2000). Documentul insistă asupra dificultăților de a elabora o definiție comună a economiei sociale la nivel european. Aceste dificultăți sunt determinate în primul rând de dezvoltarea sectorului economiei sociale în contexte economice, sociale și legale diferite de la țară la țară, organizațiile purtând diferite denumiri. Soluția pe care insistă Comitetul Economic și Social European este o definiție bazată pe principalele caracteristici care diferențiază economia socială de întreprinderile private clasice și de sectorul public. Accentul definiției trebuie pus pe „obiectivele și activitățile centrate pe oameni”, adică obiec-

tivul activităților desfășurate în cadrul sectorului economiei sociale „ar trebui să fie cel de a lucra în interesul membrilor, beneficiarilor și/sau societății cu scopul de a răspunde nevoilor de interes public” (Economic and Social Committee, 2000:4). Organizația trebuie să fie deschisă tuturor persoanelor care îndeplinesc criteriile și acceptă condițiile, iar nevoile oamenilor și angajamentul sunt de o importanță centrală pentru organizație, așa cum sunt și controlul democratic și managementul independent.

Mai mult decât atât, Comitetul insistă asupra faptului că organizațiile care activează în sectorul economiei sociale nu sunt orientate prioritar către profit, dar „trebuie să fie eficiente din punct de vedere economic în așa fel încât să poată utiliza surplusul financiar pentru atingerea obiectivelor” (Economic and Social Committee, 2000:4). De altfel, sintagma „economie socială” se referă pe de o parte la faptul că este „implicată o activitate economică” iar, pe de altă parte, „adjectivul «social» trebuie înțeles atât ca auto-ajutor mutual cât și ca «spirit public»” (Economic and Social Committee, 2000:3).

Economia socială poate cataliza „oportunități de angajare în sectoarele serviciilor sociale, cultură, relaxare, educație și protecția mediului nu numai prin muncă intensă dar și prin utilizarea tehnologiilor noi”. În acest context, economia socială „contribuie la integrarea socială a grupurilor vulnerabile” (Economic and Social Committee, 2000:2), dar nu se limitează doar la acest aspect. „Activitățile economiei sociale sunt modalități de satisfacere a nevoilor membrilor și beneficiarilor care fie sunt ignorate sau incomplet acoperite de către piață sau de către stat.” „Aceste activități sunt foarte diverse și se regăsesc în toate sectoarele vieții economice” (Economic and Social Committee, 2000:1). Economia socială, ca model de dezvoltare comunitară, își regăsește rădăcinile la nivel local și joacă un rol important în coeziunea socială.

Din punct de vedere juridic, documentul Comitetul Economic și Social European identifică patru forme de organizare a entităților economiei sociale: societăți cooperative, societăți mutuale, asociații și fundații –, recunoscând, totodată că nu toate entitățile din aceste forme de orga-

nizare aparțin economiei sociale, așa cum există entități aparținând altor forme de organizare juridică realizează activități de economie socială.

Având în vedere aceste forme de organizare, Comisia Europeană a pus în 1998 bazele unui Comitet Consultativ pentru Cooperative, Societăți Mutuale, Asociații și Fundații (CMAF) (Economic and Social Committee, 2000:3). În 2002 CAP-CMAF (Conferința Europeană Permanentă a Cooperativelor, Societăților Mutuale, Asociațiilor și Fundațiilor) a elaborat *Carta Principiilor Economiei Sociale* (MMFPS, 2010a: 20). Conform acestei *Carte* economia socială cuprinde două sub-sectoare: cel comercial (de afaceri) și cel necomercial. „Sub-sectorul comercial al economiei sociale este format, în esență, din cooperative și societăți mutuale, grupuri de afaceri controlate de cooperative, societăți mutuale și alte organizații ale economiei sociale, alte întreprinderi similare, cum ar fi cele controlate de lucrători în Spania (*sociedades laborales*), și anumite instituții nonprofit care deservește companii din economia socială” (CIRIEC, 2007:6). Sub-sectorul necomercial este „compus din asociații și fundații, deși pot fi întâlnite și organizații cu alte forme legale de organizare. Acest sector este format din toate organizațiile economiei sociale pe care criteriile conturilor naționale le consideră producători necomerciali, adică cei care furnizează majoritatea producției lor gratuit sau la prețuri ne semnificative din punct de vedere economic” (CIRIEC, 2007:6).

Este important de menționat, în context istoric, faptul că această *Cartă a Principiilor Economiei Sociale* din 2002 a fost de fapt a doua cartă, prima fiind adoptată în Franța, în 1980 (revizuită în 1995) de către reprezentanții sectoarelor cooperatist, mutual și asociativ. Prima cartă, intitulată *Carta economiei sociale*, a evidențiat principiile care stau la baza sectorului ES: „solidaritate, responsabilitate, libertate, șanse egale pentru toți membrii organizației și respect reciproc (toți asociații fiind și proprietari)” (MMFPS, 2010a: 20).

În anul 2007 Centrul Internațional de Cercetare și Informare asupra Economiei Publice, Sociale și Cooperativelor (CIRIEC) a elaborat la cererea Comitetului Economic și Social European un studiu conceptual și comparativ al situației economiei sociale în Uniunea Europeană. În

acord cu delimitările conceptuale din *Carta Principiilor Economiei Sociale*, Raportul CIRIEC propune următoarea definiție de lucru: „Setul de întreprinderi private organizate formal, dotate cu autonomie decizională și libertate de asociere, create pentru a întâmpina nevoile membrilor prin intermediul pieței, prin producerea de bunuri și furnizarea de servicii, asigurări și finanțare, în care procesul decizional și orice distribuire a profiturilor sau a excedentelor între membri nu este direct legată de aportul de capital sau de cotizațiile plătite de membri, fiecare dintre aceștia dispunând de un vot. Economia socială include și organizațiile private organizate formal, dotate cu autonomie decizională și libertate de asociere, care prestează servicii necomerciale pentru gospodării și ale căror excedente, dacă există, nu pot fi însușite de agenții economici care le creează, controlează sau finanțează” (CIRIEC, 2007:5).

Pe baza delimitării conceptuale adusă de această definiție, raportul identifică caracteristicile comune celor două sub-sectoare (comercial și necomercial) ale economiei sociale (CIRIEC, 2007:5-6) :

1. sunt private, cu alte cuvinte, nu fac parte din sau nu sunt controlate de sectorul public;
2. au o formă de organizare, adică au, în general, personalitate juridică;
3. au autonomie decizională, ceea ce înseamnă că au deplina capacitate de a-și alege și revoca organele de conducere, precum și de a-și controla și organiza toate activitățile;
4. se bucură de libertate de asociere, cu alte cuvinte, asocierea la acestea nu este obligatorie;
5. orice distribuire a profiturilor sau excedentelor între membrii utilizatori, în cazul în care are loc, nu este proporțională cu aportul de capital sau cu cotizațiile plătite de membri, ci cu activitățile sau tranzacțiile acestora în cadrul organizației;
6. desfășoară o activitate economică în sine, pentru a satisface nevoile unor persoane, gospodării sau familii. Din acest motiv, organizațiile economiei sociale sunt considerate *organizații ale oamenilor, nu ale*

capitalului. Acestea lucrează cu capitalul și alte resurse decât cele monetare, dar nu în favoarea capitalului;

7. sunt organizații democratice. Cu excepția unor organizații voluntare care prestează servicii necomerciale gospodăriilor, organizațiile de nivel primar sau de prim rang din economia socială aplică principiul „o persoană, un vot” în procesele lor decizionale, indiferent de aportul de capital sau cotizațiile plătite de membri. Organizațiile de la alte niveluri sunt, de asemenea, organizate democratic. Membrii dețin controlul majoritar sau exclusiv în procesul decizional al organizației.

Raportul CIRIEC (2007) atrage atenția asupra faptului că definiția de lucru a economiei sociale include și organizații nonprofit voluntare, *prestatoare de servicii necomerciale pentru gospodării*, chiar dacă acestea nu au o structură democratică și nu respectă principiul controlului democratic – drepturi egale de vot („o persoană, un vot”). Motivația este că această abordare permite organizațiilor proeminente de acțiune socială din sectorul terțiar care produc bunuri sociale sau de interes social, de o utilitate socială indiscutabilă, să fie incluse în economia socială.

În anul 2009, pe 19 februarie, Parlamentul European a adoptat o Rezoluție privitoare la economia socială (Parlamentul European, 2009) prin care s-a subliniat faptul că economia socială joacă un rol esențial în economia europeană combinând profitabilitatea cu solidaritatea, creând locuri de muncă de bună calitate, consolidând coeziunea socială, economică și regională, generând capital social, promovând cetățenia activă, solidaritatea și un tip de economie care acordă prioritate oamenilor și sprijinind dezvoltarea durabilă și inovarea socială, tehnologică și de mediu. Totodată documentul afirmă faptul că economia socială se bazează pe o paradigmă socială care corespunde principiilor fundamentale ale modelului european social și de bunăstare; întrucât economia socială are un rol cheie în prezent în păstrarea și consolidarea acestui model prin reglementarea producției și prin furnizarea de numeroase servicii sociale de interes general. Prin această Rezoluție Parlamentul European cere Uniunii Europene și statelor membre să sprijine acest

nou domeniu printr-o serie de acțiuni concrete: recunoașterea întreprinderilor sociale și elaborarea unui cadru legal care să definească statutul juridic al acestora; facilitarea accesului la credite și acordarea de stimulente fiscale organizațiilor care vor desfășura astfel de activități; sprijin pentru dezvoltarea microcreditelor. În acest sens, Uniunea Europeană finanțează prin intermediul Fondului Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Axa Prioritară 6 „Promovarea incluziunii sociale”, Domeniul major de intervenție 6.1: „Dezvoltarea economiei sociale”.

În raportul de deschidere „*Profit pentru oameni*” (2012) din cadrul proiectului POSDRU *Modelul economiei sociale în România*, economia socială este definită ca tipul de economie care îmbină în mod eficient responsabilitatea individuală cu cea colectivă în vederea producerii de bunuri și/sau furnizării de servicii, care urmărește dezvoltarea economică și socială a unei comunități și al cărei scop principal este beneficiul social. Economia socială are la bază o inițiativă privată, voluntară și solidară, cu un grad ridicat de autonomie și responsabilitate, presupune un risc economic și o distribuție limitată a profitului.

Fundamentele ideologice ale economiei sociale

Revoluția industrială care marchează Europa sfârșitului de secol XVIII este sinonimă, din perspectiva lui M. Lallement (1997:61-63), cu inventarea socialului. În fapt, odată cu industrializarea și urbanizarea (dezvoltarea urbană cunoscând o adevărată explozie în această perioadă) legăturile sociale tradiționale încep să se destructureze iar economia se desprinde de societate, funcționând autonom. În acest context se delimitează din ce în ce mai clar o nouă clasă socială – „instabilă și uneori rebelă” (Lallement, 1997:61). Aceste evoluții aduc cu ele și ceea ce începutul secolului XIX desemnează ca fiind „problemă socială”: condiții grele de muncă, promiscuitate și lipsa igienei, alcoolism, prostituție, delincvență ș.a.m.d. Pentru a rezolva aceste probleme autoritățile

politice și științifice depun eforturi pentru a cunoaște mai bine socialul. Astfel sunt întreprinse atât studii empirice, cât și elaborări teoretice. Fundamentele ideologice ale economiei sociale își au rădăcinile în abordările sociale și filosofice din această perioadă.

Cace (Cace, Arpinte, Scoican ș.a., 2010:14-15) preia în lucrarea pe care a coordonat-o, *Economia Socială în Europa*, din Raportul CIRIEC (2007:11-13) o sinteză a principalelor repere istorice ale apariției primelor forme europene ale economiei sociale în Marea Britanie, Germania, Spania, Italia și Franța.

Tabel 1. Repere istorice ale apariției formelor economiei sociale în Marea Britanie, Germania, Spania, Italia și Franța

Țara	Repere istorice ale apariției formelor economiei sociale
Marea Britanie	<ul style="list-style-type: none"> - influența curentului socialist: W. Thompson, G. Mudie, W. King, T. Hodgskin, J. Gray, J. Bray; - 1824-1835: racordarea sindicatelor asociate cu mișcarea socialistă în contextul emancipării claselor muncitorești; - 1831-1835: opt congrese cooperative au coordonat atât cooperativele, cât și mișcarea sindicatelor; înființarea <i>Grand National Consolidated Trade Union</i> cu ocazia unuia dintre congrese, unificându-se astfel toate sindicatele britanice; - 1844: W. King a fondat cooperativa <i>Rochdale</i> ce avea un număr de 28 de lucrători; principiile cooperativei <i>Rochdale</i> au fost adoptate de către toate tipurile de cooperative; - 1895: înființarea <i>International Co-operative Alliance</i> (ICA) la Londra;
Germania	<ul style="list-style-type: none"> - promotorii mișcării de asociere a muncitorilor industriali: L. Gall, F. Harkort, S. Born; - pionierii colectivismului: mediul urban – V.A. Huber și Schultze-Delitzsch; mediul rural – F.W. Raiffeisen (în 1862 a înființat prima uniune de credit în Anhausen și în 1877 a fondat <i>Federația Germană a cooperativelor Rurale tip Raiffeisen</i>); - 1876: adoptarea unei legislații speciale privind mutualismul rural și societățile de asistență mutuală a muncitorilor;

Țara	Repere istorice ale apariției formelor economiei sociale
Spania	– 1840: țesătorii din Barcelona au înființat primul sindicat, <i>Asociación de Tejedores</i> , concomitent cu societatea mutuală de tip provident <i>Asociación Mutua de Tejedoresi</i> , ce a devenit în 1842 <i>Campaña Fabril de Tejedores</i> ;
Italia	– în prima treime a secolului XIX au existat numeroase societăți mutuale de asistență ce au precedat primele cooperative; – 1853: societatea mutuală de asistență <i>Societa operaia di Torino</i> a condus la înființarea primei cooperative a consumatorilor – <i>Magazzino di Provvidenza di Torino</i> , pentru apărarea puterii de cumpărare a membrilor salariați;
Franța	– influența curentului socialist: C.-H. de Saint-Simon, C. Fouriér, L. Blanc; – 1834: prima cooperativă importantă a muncitorilor a fost înființată la Paris, <i>Association Chretienne des Bijoutiers en Doré</i> , de către J.-P. Buchez, un discipol al lui Saint-Simon; – 1847: asociațiile muncitorești se aflau în spatele a 2500 de societăți de asistență mutuală ce aveau 400.000 de membri și 1,6 milioane de beneficiari.

Sursa: CIRIEC, 2007:11-13 în Cace, Arpinte, Scoican et all, 2010:14-15

Din punct de vedere ideologic, ideile specifice economiei sociale sunt circumscrise atât unei orientări de stânga (socialismului) – promovează egalitatea și drepturile tuturor cetățenilor de a se implica în activitățile politice, economice și sociale –, cât și unei orientări de dreapta (liberalismului) – promovează maximizarea bunăstării pe fondul libertății.

Doctrina socialistă, care apare ca reacție la tulburările socio-economice și politice care macină Europa sfârșitului secolului XVIII și începutul secolului XIX, are la bază ceea ce Marx a denumit „socialismul utopic”. Regăsim reprezentanți ai socialismului utopic în deosebi în două țări europene: Robert Owen în Anglia, respectiv Claude Henri de Saint Simon și Charles Fourier în Franța. Acești socialiști sunt în căutarea unui ideal „social creând – după modelul naturii – scheme ale societății utopice, comunități de bunuri scutite în fine de egoismul oamenilor”

(Lallement, 1997:69). Idealul social al utopiștilor socialiști este sintetizat într-un adevărat mit ordonator: cel al „cetății comunitare”.

R. Owen „militează în propagarea unei științe sociale a producției” (Lallement, 1997:71), crez pe care îl implementează cu succes în propria sa fabrică de produse textile. Aici face adevărate inovații în materie de educație a copiilor, de reducere a timpului de lucru și de luptă împotriva sărăciei. În 1824 încearcă, în America, întemeierea unei comunități cu „egalitate perfectă”, New Harmony, însă proiectul eșuează după aproximativ doi ani (în primul rând datorită neimplicării suficiente a lui Owen în guvernarea comunităților). Owen revine în Anglia unde participă la crearea primei confederații naționale. Ideile lui Owen au stat la baza înființării primei societăți cooperative (1844) din Maria Britanie.

În Franța, Saint-Simon laudă clasa muncitoare („patronii-industriași, negustorii, agricultorii, șefii de lucrări și muncitorii”) sau „productivii” și critică „inutilitatea funciară a militarilor, legiuitorilor, metafizicienilor și a altor burghezi rentieri” sau „trândavii” (Lallement, 1997:75). Teza lui Saint Simon este aceea că „interesul general al societății coincide cu cel al producătorilor”. În 1828, o parte dintre continuatorii lui Saint-Simon înființează „Biserica Saint-Simonistă”. Aceștia concep sentimentul religios ca factor de regenerare a umanității, promovând un mod de viață întemeiat pe iubire și fraternitate. Fourier proiectează, la rândul său, o organizare socială alternativă, bazată pe o „matematică socială” prin intermediul căreia se construiesc „compartimente sociale” în care fiecare individ desfășoară o activitate circumscrisă. „Aceste alcătuiți ar trebui să capete formă în cadrul comunităților organizate pe care Fourier le numește falanstere” (Lallement, 1997:77).

Spre deosebire de utopiștii Saint-Simon și Fourier care pun accentul pe producție pentru a construi o societate alternativă, anarhistul Pierre Proudhon mizează pe schimb. Proudhon militează pentru o „filosofie a reciprocității prin schimb”, „a egalității situațiilor, a apărării libertății și dreptății”, drept pentru care „preconizează instituirea împrumutului gratuit de capital” (Lallement, 1997:81). Din punctul său de vedere, statul centralist trebuie înlocuit cu federalismul („cea mai justă și

eficace alternativă”) definit ca o asociație liberă de colectivități politice în care membrii își asigură creditul printr-un angajament mutual.

Puțin mai târziu, economistul Charles Gide susținea apariția unei „Republici cooperatiste” (care să înlocuiască statul), realizată prin ajutor mutual, autoorganizare a societății prin diverse forme de cooperative, de asociații sociale etc. În 1904 Gide a publicat lucrarea considerată clasică în domeniul cooperativelor *Consumers’ Co-operative Societies*. Aceste idei trebuie înțelese prin intermediul obiectivului comun: „găsirea și aplicarea mijloacelor [...] cu care să poată fi creată o societate artificială unde indivizii vor trăi într-o concordie spontană” (Lallement, 1997:73).

Doctrina liberală susține faptul că statul trebuie să intervină numai în situații critice pentru a oferi suport categoriilor de populație paupere, lipsite de orice sursă de venit. Spre deosebire de doctrina de stânga, concepțiile liberale nu susțin existența unui fundament moral pentru sacrificarea distribuției ce rezultă din mecanismul pieței. „Departate de a se identifica cu forma sa economică, liberalismul este o doctrină de ansamblu care apără drepturile omului ca individ” (Lallement, 1997:53). Abordarea nu este una macro, ca în cazul socialismului, ci este una micro, poziția unui individ pe piață fiind reflectată de productivitatea lui. O distribuție a bunăstării ar fi total neproductivă și, mai mult decât atât, ar afecta chiar fundamentul social: drepturile și libertățile individuale. De fapt, pentru promotorii ideilor de dreapta, societatea nici nu există ca entitate distinctă, nu este „obiectualizată”, ci reprezintă suma indivizilor și a relațiilor pe care aceștia le stabilesc între ei. În opoziție cu ambițiile de transformare totală a societății ale doctrinei de stânga, doctrina de dreapta urmărește mai curând îmbunătățirea diferitelor instituții sociale și flexibilizarea acestora pentru a răspunde diferitelor categorii sociale. În acest sens, unul dintre scopurile instituțiilor trebuie să fie reducerea conflictelor în vederea „stabilirii obligațiilor de cooperare”, dezvoltarea unei cooperări economice durabile fiind net avantajoasă situației conflictuale.

Un exemplu de astfel de instituție este cooperativa, iar economistul german Herman Schulze-Delitzsch este considerat un pionier (CIRIEC, 2007:12) al domeniului. Schulze-Delitzsch a înființat prima bancă cooperatistă care urmărea susținerea producătorilor mici și mijlocii, artizanilor și fermierilor cu stare mijlocie. În acest fel, individul antreprenor este susținut, iar dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii contribuie la crearea de locuri de muncă care pot fi accesate de către pauperi, contribuindu-se astfel la reducerea sărăciei. Schulze-Delitzsch s-a concentrat în special pe mediul urban, în timp ce Friedrich Wilhelm Raiffeisen (CIRIEC, 2007:12) a vizat în special mediul rural. Acesta adaugă liberalismului o puternică dimensiune de solidaritate creștină apropiindu-l totodată și de socialism. Raiffeisen a creat cooperative de economii și credit în regiunile rurale sărace din Germania care se bazau pe solidaritatea creștină și care vizau inserția socială și economică a indivizilor și a familiilor. În 1877 acesta a fondat *Federația Germană a Cooperativelor Rurale de tip Raiffeisen*.

Atât ideile specifice doctrinei de stânga cât și ideile specifice doctrinei de dreapta au marcat evoluția conceptului modern de economie socială. Deși moștenirea ideologică de stânga este mult mai bogată, economia socială modernă include mai curând idei liberale.

Solidaritate și participare socială

Conceptele de solidaritate și participare socială se regăsesc la baza oricărei entități de economie socială. În *Dicționarul de sociologie* coordonat de C. Zamfir și L. Vlăsceanu solidaritatea este definită ca și „comunitate de interese, idei, credințe, sentimente, opinii, generatoare ale unui mod unitar de acțiune” (Zamfir, Vlăsceanu, coord., 1993:596). Sociologul E. Durkheim făcea diferența încă din 1893 în celebra lucrare *De la division du travail social* între două tipuri de solidaritate: solidaritate mecanică și solidaritate organică. Solidaritatea mecanică, specifică societăților arhaice, caracterizează o comunitate în care membrii se aseamănă între ei, trăiesc sentimente similare și sunt animați de ace-

leași valori și credințe pe fondul unei puternice aderări a conștiințelor individuale la o conștiință colectivă, diferențierile fiind estompate. În acest caz solidaritatea este înțeleasă ca relații de obligații și de schimb. La rândul ei, solidaritatea organică este specifică societăților moderne, cu interdependențe multiple și o economie complexă și apare în urma unei diviziuni sociale a muncii. Acest tip de solidaritate se caracterizează prin diferențierea indivizilor, dominantă fiind conștiința individuală, fiecare membru al comunității exercitând funcții proprii, neasemănătoare cu cele exercitate de ceilalți membri și, în aceeași măsură, indispensabile existenței. Conceptul de solidaritate organică utilizat de Durkheim este foarte apropiat de ceea ce înțelegem astăzi prin solidaritate socială. Preluând ideile lui Baldwin (1990), în *Dicționarul de politici sociale* solidaritatea socială este definită ca „o formă de interdependență specială: acea formă de interdependență care nu se reduce la reciprocitate bazată pe interese individuale. Solidaritatea socială diferă de caritate prin faptul că presupune o relație de interdependență și nu de simplă dependență” (Pop, coord., 2002:739).

În literatura sociologică, solidaritatea socială este analizată în strânsă legătură cu coeziunea socială, integrarea socială și spiritul comunitar, de foarte multe ori aceste concepte fiind considerate chiar sinonime. Solidaritatea socială reprezintă, în esență, împărtășirea în comun de către un număr de indivizi a unei sume de riscuri și este asociată unui model de justiție socială. Practic, solidaritatea socială înseamnă asumarea riscurilor la nivelul întregii societăți, fiecare individ care trece printr-o situație de risc putând fi ajutat. În acest sens, solidaritatea socială reprezintă „întruparea principiului egalității indivizilor în fața nevoii: toți indivizii, la un moment dat, în decursul existenței lor, se pot afla în „nevoie” [...] Costurile necesare întâmpinării nevoilor sunt redistribuite către cei pentru care acestea sunt mai ușor de suportat. [...] Solidaritatea socială este deci acea interdependență asumată, ce face ca beneficiile să fie distribuite în funcție de nevoi, iar costurile în funcție de posibilități.” (Pop, coord., 2002:740).

Asociat conceptului de solidaritate putem aduce în discuție și conceptul de *economie solidară* care reprezintă, în comparație cu economia socială, un ansamblu mai restrâns și mai direct orientat spre probleme cum sunt: coeziunea socială, lupta contra excluderii și crearea de locuri de muncă.

Participarea este un concept care implică atât o dimensiune subiectivă – implicarea, cât și o dimensiune obiectivă – integrarea. Implicarea se realizează prin atitudini, aspirații, cunoștințe, convingeri, anticipări, angajări, iar integrarea prin acțiuni și interacțiuni. Participarea răspunde nevoii umane de securitate afectivă și de apartenență, dar și o orientare individuală și socială. Un grad scăzut de participare indică o stare de atomizare și izolare socială și, chiar mai mult, de anomie la nivelul societății. Vlăsceanu (Zamfir, Vlăsceanu, coord., 1993:420-421) identifică două forme de participare în funcție de gradul transparenței sociale: participare vizibilă (manifestă) și participare invizibilă (latentă). „Participarea vizibilă se relevă printr-o rețea de acțiuni, interacțiuni și relații sociale. Ei îi sunt specifice mecanisme de evidențiere a activismului social.” Aceasta poate fi expresia „unei conștiințe a angajării și integrării, dar poate fi generată și de însuși modul în care este organizată și funcționează structura de relații sociale căreia îi aparține un individ”. În contrast, participarea invizibilă este caracterizată de lipsa activismului social, iar la nivel individual „rezidă în intenții și dispoziții, analize și reflecții, comparări și diferențieri”. Participarea tinde spre cote maxime în situația în care participarea vizibilă și cea invizibilă coincid. O astfel de situație o întâlnim în cazul în care scopurile, interesele, motivațiile individuale sunt congruente cu deschiderile și oportunitățile oferite de structura socială sau în cazul în care structura socială este astfel organizată, încât funcționarea ei normală se bazează pe participarea fiecărui individ.

În general, conceptul de participare socială vizează acțiunea indivizilor integrați într-un grup mai mare sau mai mic confruntat cu o anumită situație, problemă, sarcină. În glosarul de termeni ai politicii

socială acțiunea socială „desemnează acțiunile destinate să satisfacă nemijlocit anumite nevoi colective (hrană, locuințe, educație, cultură etc.) sau să ducă la realizarea unui obiectiv prin alocare programată a resurselor și mijloacelor adecvate” (Zamfir, Vlăsceanu, coord., 1993:18).

Societatea contemporană valorizează participarea și cooperarea care presupun „autonomia părților și o morală a respectului, stând la baza responsabilității subiective” (Zamfir, Vlăsceanu, coord., 1993: 512 – 513). Evoluția socială mută accentul de pe „responsabilitatea obiectivă”, colectivă, la „responsabilitatea subiectivă”, individuală.

O abordare post-modernă a dezvoltării la nivel local care vizează participarea este cea a *dezvoltării participative*, adică a concentrării programelor de dezvoltare asupra nevoilor concrete ale indivizilor și a încurajării participării acestora la rezolvarea problemelor comunității: dezvoltarea trebuie redefinită de jos în sus, pentru a satisface condițiile locale și preocupările subiective. Unii autori (Ionescu, 2004) fac distincție între: acțiunea socială (care înseamnă intervenție în comunitățile locale) și dezvoltarea comunitară (care înseamnă intervenție cu comunitatea locală). „Organizarea și dezvoltarea comunitară înseamnă *empowerment-ul* comunităților, astfel încât acestea să ajungă ele însele să rezolve problemele cu care se confruntă și să aibă control asupra proiectelor, programelor care afectează viața membrilor. Strategia implică procesul prin care o comunitate trece de la o stare la alta, proces care favorizează ieșirea comunității din pasivitate.” (Ionescu, 2004:284-285).

Evaluarea sociologică a potențialului economiei sociale

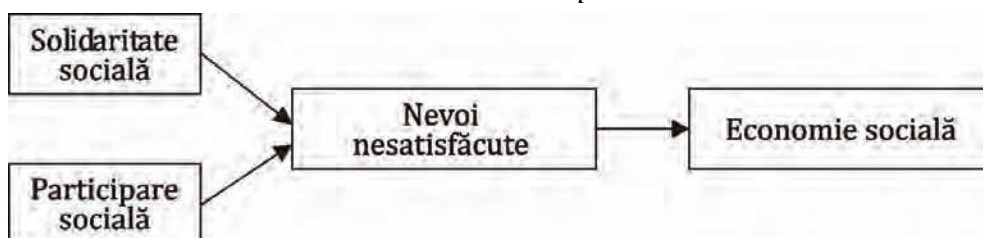
În cele ce urmează propunem un model ipotetic de evaluare a potențialului economiei sociale în cadrul unei comunități. Modelul urmărește evaluarea facilitării apariției și dezvoltării diferitelor forme de economie socială. Acest model este elaborat, în acest articol, la nivel ipotetic, urmând a fi confirmat sau infirmat în cadrul unei cercetări viitoare.

Cercetarea realizată de Fundația Soros România (2011:7-9) arată că dincolo de similaritățile și diferențele dintre comunități determinate de

specificul geografic, economic sau cultural există o serie de elemente comune favorabilă dezvoltării proiectelor de economie socială: activismul, performanța, experiența, deschiderea și solidaritatea. Continuând analiza, studiul se concentrează pe trei concepte asociate formelor de economie socială pe care le-am amintit și mai sus când am discutat despre obstacolele dezvoltării sectorului: *inițiativa individuală* (foarte redusă în rândul persoanelor din mediu rural; este preferat individualismul și consumerismul pe termen scurt în detrimentul asociativității și investiției pe termen lung), *asociativitatea* (acceptată doar la nivel declarativ, practica demonstrând eșecul celor mai multe dintre experiențele de asociere din mediul rural pe fondul tarelor din perioada comunistă – colectivizare și C.A.P.-uri) și *solidaritatea* (evaluată, de asemenea, ca fiind foarte redusă, iar voluntariatul aproape inexistent).

Modelul ipotetic propus de noi privind evaluarea sociologică a potențialului economiei sociale se fundamentează pe două concepte definite în primul capitol: solidaritate socială și participare socială. Participarea socială, așa cum am arătat, implică atât o dimensiune individuală, latentă cât și o dimensiune acțională, la nivel de grup care implică inclusiv asociativitate. Modelul nostru pleacă de la premisa că apariția economiei sociale este posibilă doar în situația în care există un anumit nivel de *solidaritate socială* și *participare socială* la nivelul comunității. Un al treilea concept pe care se bazează modelul nostru este *nevoia*.

Figura 1. *Evaluarea sociologică a potențialului economiei sociale – un model ipotetic*

În situația în care există nevoi nesatisfăcute de către Piață sau de către Stat și în funcție de intensitatea acestor nevoi, pe fondul existenței

unor valori minimale de solidaritate și participare este posibilă dezvoltarea economiei sociale. Operaționalizarea acestor trei dimensiuni la nivelul unor variabile și, ulterior, la nivelul unor itemi măsurabili ne poate conduce la o evaluare cantitativă a potențialului dezvoltării diferitelor forme de economie socială la nivelul unei comunități.

Concluzii

Conceptul de economie socială este relativ nou în literatura științifică de specialitate, apărând în comunicările oficiale la nivel european la începutul anilor '80. În literatura de specialitate și în documentele oficiale, sunt identificabile două seturi de definiții: primul accentuează entitățile de economie socială, cel de al doilea principiile de bază. Nici în prezent nu există o definiție unanim acceptată la nivel internațional. Totuși, practica economiei sociale este mult mai veche decât încercările de teoretizare. Acest fapt a condus ca la începutul secolului XIX să fie elaborate o serie de lucrări care să teoretizeze practica economiei sociale. Aceste prime idei teoretice stau la baza conceptului modern de economie socială.

Conceptul de economie socială a fost circumscris atât unor orientări ideologice de stânga, orientate spre egalitate și drepturile tuturor cetățenilor de a se implica în activitățile politice, economice și sociale, cât și unor orientări de dreapta, care promovează maximizarea bunăstării pe fondul libertății individului. În ciuda unui bagaj ideologic de stânga mult mai bogat, tendința actuală de definire a economiei sociale este de a adopta o abordare de dreapta.

Solidaritatea și participarea socială, condiții de bază ale apariției și dezvoltării economiei sociale, sunt satisfăcute într-o măsură minimală datorită asocierii cu experiențele negative din perioada comunismului (colectivizarea, munca patriotică). Acțiunile de încurajare a spiritului de solidaritate și a participării sociale pot transforma economia socială într-o forță economică generatoare de locuri de muncă.

Bibliografie

1. Cace, S., Arpinte, D., Scoican, N., A., Theotokatos, H., Koumalatsou, E. 2010. *Economia socială în Europa*. Editura Expert, București.

2. Ionescu, I. 2004. *Sociologia dezvoltării comunitare*. Editura Institutul European, Iași.

3. Lallement, M. 1997. *Istoria ideilor sociologice*. Editura Antet, București.

4. Pop, L.M. (ed). 2002. *Dicționar de politici sociale*. Editura Expert, București.

5. Zamfir, C. și Vlăsceanu, L. (eds). 1993. *Dicționar de sociologie*. Editura Babel, București.

*** CIRIEC. 2007. *Economia socială în Uniunea Europeană*. Rezumatul raportului întocmit pentru Comitetul Economic și Social European.

*** Commission of the European Communities. 1989. *Businesses in the „Economie Sociale” Sector. Europe’s Frontier Free Market*. Brussels.

**** Economic and Social Committee. 2000. *Opinion on the Social Economy and Single Market*. Brussels.

*** Fundația Soros România. 2011. *RURES. Diagnoza situației actuale privind dezvoltarea economiei sociale în spațiul rural*.

*** Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (MMFPS). 2010a. *Raport de cercetare privind economia socială în România din perspectivă europeană comparată*. www.mmuncii.ro, www.economiesociala.info.

*** Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (MMFPS). 2010b. *Raport de cercetare privind economia socială în România din perspectivă europeană comparată. Anexele raportului de cercetare*. www.mmuncii.ro, www.economiesociala.info.

*** Parlamentul European. 2009. *Rezoluția Parlamentului European din 19 februarie 2009 referitoare la economia socială*. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0062+0+DOC+XML+V0//RO>. accesat la 10 noiembrie 2011.